ELEMENTE DE ORALITATE ÎN TEXTE ROMÂNEŞTI VECHI

ELEMENTS OF ORALITY IN OLD ROMANIAN TEXTS

(Abstract)

The paper aims to analyse certain orality marks identified in making up old Romanian texts. The author starts from noticing the fact that certain specific oral communication marks are used in the studied texts: these elements may reveal inherent features of the oral channels represented in writing (phonetic accidents, morpho-syntactic phonemes – verbal phrases, analytical approach, repetitions, ellipses, anacolut, particular marks of dialogues, lexical elements of colloquial orality due to the socio-cultural reasons, elements of specific diatopical variants, languages and/or diastratical ones – popular, colloquial language) characteristic to the old Romanian language. The indices entailing the effect of orality may be found at various linguistic levels: phonetic, morphological, syntactic, lexical and pragmatic – discursive level. The investigations field comprises a selective material taken off the Romanian texts of the 16th –18th century. The theoretical frame of the approach is the historical pragmatics and the discourse analysis.

Keywords: orality marks, old Romanian texts, historical pragmatics, discourse analysis.

1. Preliminarii

1.1. Abordarea *oralului* ca parte a obiectului de cercetare în lingvistică este o cucerire târzie. Faptul se datorează mai multor cauze de natură practică şi teoretică: a) pe de-o parte, lipsei unor corpusuri de limbă vorbită, riguros alcătuite; b) pe de altă parte, dificultăţii de delimitare a diverselor variante ale limbii române, rezultate în urma acţiunii (diferită în spaţiu şi timp) a factorilor de variabilitate diatopici, diastratici, diamezici şi diafazici; c) şi, nu în ultimul rând, absenţei unei viziuni teoretice rafinate de analiză a materialului.

BDD-V4295 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:02:04 UTC)

Remedierea acestor deficienţe a fost posibilă prin dezvoltarea *lingvisticii corpusului* (ca subdomeniu al *lingvisticii computationale*) şi prin modificarea perspectivei asupra câmpului de investigaţie a fenomenelor de limbă, prin includerea, în analiză, a componentei pragmaligvistice.

Caracterul spontan al comunicării, specific aspectului vorbit al limbii, se regăseşte, cu precădere, în *textele orale*. Practica demonstrează însă existenţa, în viaţa socială, a formelor de *comunicare* „*mixtă*", caracterizate prin inserarea, conştientă sau nu, *a faptelor de oralitate în scris* sau *a faptelor de limbă scrisă în comunicarea orală.* În acest cadru, limba vorbită (sau limba scrisă) este privită *ca un mod de elaborare* a unui mesaj (vizând intenţia vorbitorului, alegerea mijloacelor lingvistice guvernată de norme specifice) şi nu ca *realizare fonică* sau *grafică* a acestuia (vezi Manu Magda, în GALR 2008, II: 831).

1.2. Viziunea în discuţie a condus la modificarea opticii asupra modului de abordare nu numai *a textului oral*, ci şi a celui *scris*.

Chestiunile ridicate de cunoaşterea vorbirii se bazează, în ultimii ani, pe interpretarea materialului empiric aparţinând unor *corpusuri orale extinse* şi *informatizate*.

Pentru perioadele anterioare apariţiei lingvisticii corpusului, neexistând înregistrări de limbă vorbită, a fost necesar să se facă apel la studiul *elementelor de limbă vorbită consemnate în textul scris*. Demersul respectiv a fost întreprins destul de târziu, preponderent pe baza textelor beletristice, „oralul" fiind considerat, în primul rând, un mijloc utilizat de autori, în mod conştient şi intenţionat, cu finalitate estetică .[1]

Utilizarea textelor scrise ca *bază empirică* pentru *studiul în diacronie* a *limbii române vorbite* a fost ignorată, de regulă, de cercetătorii care s-au oprit, mai mult sau mai puţin insistent, asupra descoperirii elementelor de tip conservator (fapte fonetice sau morfosintactice dispărute din inventarul de caracteristici ale românei moderne, sau cuvinte de tip arhaic) sau a descoperirii *caracteristicilor normei lingvistice în formare* (Cf. Chivu 2011). Desigur că începutul trebuie să se facă, ţinând cont de natura lor specială, cu studierea primelor scrieri în limba română.

1.3. În acest cadru, lucrarea de faţă încearcă să traseze câteva direcţii privind modul de abordare a elementelor de limbă vorbită în textele scrise, prin valorificarea rezultatelor unor cercetări din domeniul pragmalingvisticii; concret, aceasta urmăreşte să analizeze potenţialul comunicativ al unor componente, identificate în construcţia discursului, în *texte româneşti din secolele XVI-lea*[2]. Materialul-suport al studiului nostru a fost extras din două corpusuri de texte din secolul al XVI-lea (vezi *Surse*), relevante pentru două

[1] Pentru tratarea acestei probleme, cf. Milaş 1988.

[2] Limba română din secolul al XVI-lea este reprezentată prin următoarele texte (după Cazacu, Rosetti 1961: 47): 1) a) *traduceri religioase din slavoneşte sau maghiară*;

BDD-V4295 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:02:04 UTC)

tipuri stilistic-funcţionale diferite: pentru *textele liturgic/omiletice (traduse* şi *originale*) şi pentru *textele laice (originale)*; primul tip transpune situaţii de comunicare *formală,* iar cel de-al doilea tip situaţii de *comunicare formală şi semiformală*[1].

Autoarea pleacă de la constatarea existenţei, la nivelul textelor în discuţie, a unor *mărci specifice comunicării orale*; aceste elemente pot reflecta trăsături inerente canalului oral, redate în scris (accidente fonetice, fenomene morfo-sintactice – perifraze verbale, analitism, repetiţii, elipse, anacolut, mărci dialogale), elemente lexicale specifice oralităţii colocviale sau trăsături asociate oralităţii din raţiuni socioculturale (elemente aparţinând unor varietăţi diatopice – graiuri – şi/sau diastratice – limbaj popular, familiar) aparţinând limbii române vechi. Indicii prin care se generează efectul de oralitate pot fi plasaţi pe diverse paliere lingvistice (*fonetic*, *morfologic*, *sintactic*, *lexical* şi *pragmatic-discursiv*).

1.4. *Cadrul teoretic* al discuţiei îl constituie *pragmatica istorică*[2] şi *analiza discursului.* Cercetarea diacronică a unor fenomene lingvistice presupune, în primul rând, *plasarea formelor şi a structurilor în epoca şi în contextul cultural pe care le ilustrează textul* în care acestea au fost înregistrate şi, nu în ultimul rând, *încadrarea scrierii-sursă în varianta stilistică* pe care aceasta o ilustrează.

În analiza de faţă, vom detaşa aspecte din *domeniul pragmatic-discursiv* pe care le vom raporta la structurile şi modul de funcţionare a formelor corespondente din *limba actuală*. Varianta stilistic-funcţională la care ne vom referi este *limbajul colocvial*, ilustrativ pentru presiunea exercitată constant, mai ales în plan sintactic, de limba română vorbită.

Textele investigate sunt încadrabile în anumite *tipare retorice* care diferă de la o specie a genului la alta. În raport cu acestea, diferă şi *configuraţia colocutorilor*, *raportul dintre aceştia*, precum şi *strategiile comunicative* utilizate.

2. Indici pragmatici-discursivi ai oralităţii în texte vechi

Perspectiva pragmatic-discursivă priveşte prezenţa unui set de *indici* care produc *un efect dialogal*, propriu variantei orale a comunicării, repartizabili pe mai multe *planuri ale comunicării*. Volumele de texte timpurii, în special cărţile liturgice, sunt, de cele mai multe ori, redactate în forma unei

b) *tipăriturile diaconului Coresi*; 2) *Diplomatarium: acte şi scrisori particulare*. Cf. şi CLRV: 29–30, unde sunt prezentate criteriile de clasificare a documentelor.

[1] Menţionăm faptul că, în redarea textelor, am păstrat, în general, forma de transcriere din documentul utilizat (vezi *Surse*).

[2] Domeniul studiului aflat la intersecţia dintre lingvistica istorică şi pragmatică (cf. Juncker 2006).

BDD-V4295 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:02:04 UTC)

interacţiuni fictive între un maestru şi un învăţăcel. Ficţiunea narativă conţine, de asemenea, porţiuni întinse de *discurs raportat.*

2.1. Din punctul de vedere al formelor de expresie, discursul religios poate fi: *discurs religios monologat* şi *discurs religios dialogat*.

Literatura omiletică şi polemică, cu un vădit caracter explicativ şi argumentativ, cuprinde două serii de instanţe discursive: una *extratextuală*, reprezentată de predicatorul care se adresează credincioşilor în mod direct, şi una *intratextuală*, constând din inserţii ale unor citate din Cărţile Sfinte sau rugăciuni în textele explicative (vezi Coresi, *Tâlcul evangheliilor*, în CLRV, sau CC[2].1581).

Din perspectiva practicii omiletice, condiţia esenţială a eficienţei persuasive în demersul predicatorial este *relaţia de comunicare interpersonală* care se stabileşte între predicator şi ascultătorii săi. Din aceast cauză, literatura omiletică vizează, în general, construirea textului ca dialog cu cititorul.[1]

2.1.1. *Referentul extradiscursiv*, *auditoriul*, este asociat cu *formulele stereotipe de adresare*, uneori diseminate strategic în diverse părţi ale predicii, cu funcţii multiple: „de flatare şi captatio benevolentiae, de stabilire şi de refacere periodică a interdependenţei afective dintre orator şi auditori" (Cvasnîi Cătănescu 2010: 189): *iubiţilor creştinii lu DuMnezeu* **(1.a)**, *creştinilor* **(1.b)**, *fraţilor* **(1.c.)**

1. **a.** *Derept aceaia voi,* ***iubiţilor creştinii lu Dumnezeu****, cu dragoste şi cu inimă bună să priimiţi această carte* (CC[2].1581: VIII);
b. ***Ascultaţi, creştinilor****, cum leanea noastră rădică-o sfântul şi Dumnezeiescul apostol, unde grăiaşte şi zice...* (CC[2].1581: 127);
c. *Ce mă rog voao,* ***fraţilor****, cu dragostea Domnului nostru Isus Hristos...* (CC[2].1581: 474).

2.1.2. În toate tipurile de texte sunt inserate fragmente de *vorbire directă*, structura acestora fiind diferită în funcţie de relaţiile interactive existente între enunţiatori: *scrierile canonice de lectură bisericească* (*Psaltirile*, *Palia*, *Tetraevanghelele*, *Apostolele*) cuprind două instanţe intratextuale: *apostolul raportor* şi *personajele biblice* citate prin vorbire directă (*divinitatea*, *apostolii*, *credincioşii*); instanţa discursivă *intratextuală* constă din inserţii ale unor citate din Cărţile Sfinte sau rugăciuni în textele explicative (învăţături) (vezi Coresi *Tâlcul evangheliilor*, în CLRV, sau Coresi, *Evanghelie cu învăţătură*, în CC[2].1581).

2.1.2.1. Textele liturgice de *tip argumentativ* prezintă o *sintaxă a elementelor introductive ale vorbirii directe* mult mai complexă decât textele enumerate anterior, bazată pe variaţia componentelor şi pe aglomerarea lor în context, în pozitii de *coordonare juxtapusă* sau *disjunctivă*.

[1] Pentru tratarea acestui subiect vezi *Stiluri epistolare* în Zafiu 2001: 179–193

BDD-V4295 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:02:04 UTC)

Forma de prezentare a textelor o constituie *predica expozitorie* (sau *expoziţia Scripturii*). Prin acest fel de predicare, se urmăreşte expunerea sensului originar al textului biblic, aflat în mintea autorului sub inspiraţia Duhului Sfânt. Acest fapt îl califică pe predicator să declare „*Aşa vorbeşte Domnul!*”. Cea mai simplă dintre modalităţile, la care ne referim, este utilizarea, alături de verbul de declaraţie, a elementului introductiv adverbial *astfel/aşa* **(2.a–c)**. Elementul citat furnizează imaginea enunţiatorului-sursă, reducându-i intervenţia la conţinutul propoziţional prin opacizarea caracteristicilor situaţiei de comunicare.

2. **a.** ***Aşa - grăiia*** *lu Hristos: „Milosârd eşti tu, Doamne...”* (CC^2.1581: 64);
b. *Că* ***aşa zice Hristos****: „Cine va vrea, să vie după mine!”* (CC^2.1581: 65);
c. *Şi şi Ieremiia* ***iară grăiaşte aşa****: „O vai de voi, păstorilor...”* (CC^2.1581: 544).

După cum este firesc, textele în discuţie, având un puternic caracter informativ, înregistrează numeroase *evidenţiale citaţionale în structuri incidente* (**3.a–c**)[1]. Incidentele fiind încadrate în sfera *fenomenelor de oralitate*, specifice *variantei non-normate ale limbii*, tulbură construcţia textului, favorizând dezordinea sintactică, ambiguitatea semantică şi incoerenţa pragmatică. În cazul textelor de limbă veche, aceste fenomene sunt mai pregnante decât în textele recente.

3. **a.** *Şi toate gândurile nedereapte de la inemă să le lepădăm,* ***cum zice Hristos****: „Să spălăm sticla şi blidul den lăuntru întâi”* (CC^2.1581: 117);
b. ***După cum e grăit****: „Întoarce-te, sufletul mieu, întru răpausul tău!”* (CC^2.1581: 19);
c. ***Cum iaste scris că*** *„cine va semănă cu lacrămi, cu veselie secera-va”* (CC^2.1581: 77).

2.1.2.2. Un caz special de vorbire directă îl reprezintă formele de *discurs* introduse prin *conectori transfrastici* (incluzând cuvinte sau grupuri de cuvinte, eterogene ca încadrare gramaticală, în general *neintegrate sintactic şi semantic*, dar *integrate discursiv*) care participă la adecvarea globală a enunţului, având funcţia de *structurare a interacţiunii*. De exemplu: *că*, *şi*, *şi iară* (în construcţii eliptice) (**4**.**a–b**).

4. **a.** *Că „ceareţi amu”,* ***zice****, „şi nu veţi priimi, derep ce că rău ceareţi”.* ***Şi iară****: „Ceareţi şi da-se-va voao; căutaţi, şi veţi afla”* (CC^2.1581: 246);
b. *Derept aceaia amu* ***într-acela chip zise că*** *„cum Moisi şarpele rădică”* ***şi alalte*** (CC^2.1581: 519).

[1] Pentru descrierea acestori structuri, cf. lucrarea noastră: Manu Magda 2013a.

BDD-V4295 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:02:04 UTC)

2.1.3. Raportate la *canalul de comunicare*, textele de care ne ocupăm sunt texte care, *prin modul de concepere*, implică grade diferite ale raportului dintre scriere şi oralitate (*interferenţă a codurilor*), precum şi asocierea diferenţiată dintre *formulele fixe* (*iniţiale*, *finale*), cel mai adesea calchiate după cele slave, şi zonele de mai mare libertate. Sunt inserate în texte: *mărcile cu funcţie fatică şi conativă*; *modalităţile de atenuare, de exprimare a vagului şi impreciziei, situate în aria popular-familiară*; *elementele afective* care conferă mesajului un grad sporit de subiectivitate[1].

Inventarul de elemente ale adresării şi modul lor de combinare contextuală privesc relaţia vocativului cu alte elemente de adresare:

– cu *adjective pragmaticalizate* – hipocoristicele de tipul *drag*, *iubit*, *dulce*, *luminat* (**5.a–b**) – şi cu anumite formule de curtoazie; multe dintre ele conţin forme adjectivale gradate, în special compuse cu prefixul *prea* (**5.c**), unele *substantivate*.

5. **a.** *Cât nu iaste de destul credinţa mea, iară cu putearea ta şi cu dulceaţa ta, tu o împle,* ***dulce Doamnne****!* (CC[2].1581: 81);
b. *Vino acmu cu duhul,* ***luminate proroce Zaharie*** (CC[2].1581: 190);
c. *Derept aceaia tu, (...)* ***preacurat arhiereu****, nevinovatul junc* (CC[2].1581: 549).

– cu *particule vocative* (interjecţii primare şi secundare care dau o *notă expresivă* enunţului): *retorice*, *hortative*, *prezentative*; particulele interjecţionale, specifice stilului oral (interjecţiile de adresare – *bre*, *măi* – sau cele hortative – *hai*, care le înlocuieşte pe mai vechile *pasă* şi *blăm*), pătrund târziu în limbă şi au un statut periferic, aparţinând, în general, contextelor informale de comunicare.

6. **a.** *„****O vai de voi, păstorilor****, carii (...) risipiţi oile turmei meale!”* (CC[2].1581: 544);
b. *Sfinţiţi (...) strigaţi:* ***vai de noi, vaide****, că aproape e zioa Domnului* (CC[2].1581: 45);
c. *În vreamea aceasta,* ***o Ioane, lasă*** *şi sfârşaşte câte-ţi zic* (CC[2].1581: 570);
d. ***Pasă*** *după mine, satano, că săblazn mi-eşti* (CC[2].1581: 64).

Textele consultate deţin un inventar bogat de forme prin care se realizează categoria semantico-pragmatică a *prezentării*. Au fost identificate *interjecţii prezentative livreşti*, caracteristice *limbii scrise* (*adecă*, **7.a**; *iată*, **7.b**); *uite*,

[1] Cu alt prilej (cf.. Manu Magda 2013b), prezentând formele specifice de exprimare a modalităţii alocutive în texte româneşti vechi, am ajuns la cocluzia că, în grupul alocutiv din româna veche, *componenţa structurii adresative este extinsă* (prin aglomerarea de compliniri nominale, în special de serii ample de apoziţii), tributară stilului bisericesc.

BDD-V4295 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:02:04 UTC)

caracteristic limbii vorbite, foarte răspândit în româna actuală, lipseşte în textele consultate.

7. **a.** ***Adecă****, jumătate de avuţiia mea, Doamne, dau mişeilor...* (CC^2.1581: 507);
b. *Şi* ***iată*** *o muiare, avea duh de nevoie de optsprăzeace ani...* (CC^2.1581: 454).

Alte construcţii prezentative (vezi Manu Magda 2014) utilizează *verbe la imperativ sau subjonctiv*, *adverbe deictice*, *topicalizarea* etc.

8. ***Auziţi*** *şi prorocul Zaharia, ce grăiaşte* (CC^2.1581: 42).

– *cu verbe/expresii performative* **(9.a–c)**; numărul formelor verbale introductive care trimit, prin sensul lor, la *tipul de act verbal* îndeplinit prin intermediul enunţului citat, sunt rare **(9.d–f)**:

9. **a**. ***Părinte, laudă*** *ţie* ***dau*** (CC^2.1581: 5);
b. *Derept aceaia* ***rog pre voi, fraţilor şi surorilor****, toate alalte să le lăsăm* (CC^2.1581: 74);
c. *„O, muiare,* ***iertată să fii*** *de boala ta!”* (CC^2.1581: 458);
d. *Şi* ***jură*** *ei: „Ce veri ceare, da-ţ-voiu...”* (CC^2.1581: 606);
e. *Şi evanghelist Ioan* ***mărturiseaşte*** *grăind că „leagea lu Moisi dată fu...”* (CC^2.1581: II);
f. *E fariseiul sta aşa, întru elu şi* ***se ruga****: „Doamnne, laudă Ţie dau...”* (CC^2.1581: 1).

2.1.4. Specificul canalului de comunicare afectează profund *organizarea sintactică a discursului oral*. Raporturile sintactice, condiţionate de modalitatea orală de realizare a mesajului, au fost grupate (după Vulpe 1980: 63–65) în trei categorii: (a) *construcţii situate la limita dintre coordonare şi subordonare*, (b) *construcţii incomplete*, (c) *construcţii redundante*.

Structura sintactică a enunţului reprodus în vorbire indirectă, fiind dependentă de *tiparul retoric* al textelor investigate, prezintă, în româna veche, faţă de româna actuală, un grad ridicat de ambiguitate, integrând, în proporţii variate, *insule lingvistice de vorbire directă*, *propoziţii incidente* sau *imbricări* care generează tipare hibride şi favorizează incoerenţa pragmatică.

De aceea, este greu de diferenţiat, în anumite situaţii, între discursul redat prin vorbire directă sau prin vorbire indirectă (vezi, în acest sens, şi situaţia din italiana veche, în Dardano 2012: 234).

Structurile textuale hibride, creatoare de ambiguitate şi implicit, privesc problemele de *topică*, *dislocări*, *reluări*, *complementizatori zero*.

BDD-V4295 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:02:04 UTC)

2.1.4.1. *Incorporarea sintactică a discursului citat în discursul citant:*

10. a. *De Pătru şi de Iacov şi de Ioan* ***grăiaşte aşa: că*** *„n-au a muri”,* ***zice****, „până voiu arăta lor preaobrajeniia...”* (CC[2].1581: 75);

b. *Nu aşteptă să ia cuvintele de ispovedanie lui, ce feace* ***după cuvântul ce grăise****, că „mai nainte”,* ***zice****, „de ce mă veri chema, zic: Adecă, eu”* (CC[2].1581: 20).

2.1.4.2. Se înregistrează şi construcţii în *vorbire directă legată*, cu o sintaxă marcat populară:

11. *Derept aceaia amu* ***într-acela chip zise că*** *„cum Moisi şarpele rădică”* ***şi alalte*** (CC[2].1581: 519).

2.1.4.3. *Verbele dicendi*, eludate în contextul textelor vechi, sunt suplinite în redarea vorbirii indirecte prin: *conectori transfrastici argumentativi* (**12.**); secvenţele structurate de conectorii în discuţie (*pseudocircumstanţiale-conectori* sau *false subordonate*) sunt *neintegrate sintactic*, dar *integrate discursiv*, fiind proprii, în primul rând, textelor omiletice[1].

12. ***Şi grăind****, încă mă măresc....* ***Că cum să*** *ş-ai arunca această în trei părţi...* ***Ce, cât*** *iaste de rea măriia şi preînălţarea, atâta e...* ***Că ce*** *răsipeaşte trufa şi preaînălţarea...* ***Că*** *trufa amu întru propaste bagă omul...* ***Că*** *Domnul amu trufaşilor protiveaşte-se,* ***zice, iară*** *smeriţilor dă-le bunătate* (CC[2].1581: 4–5).

2.2. Scrisorile şi documentele conţin comunicări purtate în scris care se realizează în *variante oficiale şi familiare*[2].

2.2.1. În text se regăsesc (nu foarte frecvent) *şi enunţuri interogative* (**13.**) şi *exclamative* (**14.**) ca mărci ale exprimării directe, expresive:

13. ***Au pare-vă domniia voastră că domnu nostr[u] iaste fără de oşti şi fără de oameni?*** (DÎ, Scrisoare *Sebeş, j. Alba, 2 septembrie [1600]);

14. ***O, vai de noi, mare rău iaste pre noi că perimu acum!*** (DÎ, XVIII**Târgovişte, 5 septembrie [1599]).

2.2.2. Documentele neliterare nu cuprind aproape deloc discurs raportat în stil direct, cu excepţia a două cazuri (al doilea este un citat din Sfânta Scriptură):

---

[1] Vezi GBLR: 546; pentru structura sintactică a enunţurilor dialectale; cf. Vulpe 1980: 63–65 şi Dimitriu 1974: 15–18.

[2] Pentru tratarea acestui subiect vezi *Stiluri epistolare*, în Zafiu 2001: 179–193.

BDD-V4295 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:02:04 UTC)

15. *Voi aveţi cuvânt a-i darea răspunsu de* ***veţ zice: „Adevăr, făcut-am tocmeală, ce Domneata ai trimes credincios măriii tale de credinţă...”*** (DÎ, Scrisoare XXXI *Transilvania, 26 ianuarie 1600: 21).

2.2.3. Poziţia de *alocutor* este redată printr-o combinaţie eclectică de mijloace de exprimare *indirecte*, cu forme *directe*, coexistente chiar la nivelul aceluiaşi enunţ.

Nu lipseşte *vocativul numelui* sau al *pronumelui personal* (**16.**), sau *numai vocativul formulei de adresare* însoţit de un verb performativ sau de *construcţii imperative* (cel mai frecvent redate prin *conjunctivul hortativ* (**17.**)).

16. ***Bane Mihalcio şi tu, vistiiar Stoico****, dau-vă în ştire...* (DÎ. Scrisoare *Transilvania, 26 ianuarie 1600);

17. ***Domne, rog domnetale se me asculta****...* (DÎ, Scrisoare C **Bozen [11 mai 1594]).

2.2.4. Adresarea politicoasă impune asocierea pronumelor personale incluse în forma verbului, cu *forme ale pronumelui de politeţe*:

18. ***Să ştii dumneata*** *că...* (DÎ, LXXIX. 1591–1592);

19. *Şi aşa* ***să ştiţi domnievoastră****...* (DÎ, XVIII. 1599).

2.2.5. Între elementele alocutive, o poziţie centrală are *verbul la imperativ*. Ca mod al adresării directe, *imperativul* apare, de regulă, în *enunţuri de tip prescriptiv*, în diverse forme ale discursului adresat. Imperativul este utilizat în asociere cu adjective substantivizate sau pronume de politeţe (*domnia ta*, *dumneavoastră*):

20. ***Domiata lasă*** *toate,* ***nevoiaşte, vino*** *şi* ***ne scapă*** (DÎ, Scrisoare 10 iulie [1593]).

Ordinul este atenuat prin intercalarea unor *atenuatori verbali* între alocutivul exprimat şi imperativ sau între imperativ şi altă parte a propoziţiei:

21. *Ci* ***mă rog*** *domnitale* ***nu-ţ potrivi mintea****...* (DÎ, Scrisoare *Sebeş, j. Alba, [1600]);

22. *Domiata* ***lasă*** *toate,* ***nevoiaşte, vino*** *şi ne* ***scapă*** *de acii* (DÎ, Scrisoare10 iulie [1593]).

În exprimarea *valorii directive*, limba română veche apelează mai puţin la forme verbale de imperativ şi mai mult la *conjunctivul hortativ* (cu diversele sale nuanţe), prefaţat de perifraze verbale cu valoare informativă (de tipul *scriu*, *rog*), sintetizat uneori prin *perifraze verbale* de tipul *dau ştire*. Din

BDD-V4295 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:02:04 UTC)

perspectivă semantică, conjunctivul este extensiv în raport cu imperativul (cf. Frâncu 2009: 35).

23. *I pa(k)* ***să ştii*** *domniia-ta că au venit un om de la Nicopoe... I pa(k)* ***să ştii*** *că bagă den toate oraşele câte 50 de oamini... I pa(k)* ***să ştii*** *cumu se-au prins neşte meşteri den Ţarigrad...* (DÎ, Scrisoare Câmpulung, j. Argeş, c. 1521).

2.2.6. *Conjunctivul independent* are întotdeauna o valoare proprie, putând exprima o *dorinţă*, *o poruncă*, *un îndemn*, *un sfat*, *o concesie*, *un regret*, *o ipoteză*. Conjunctivul cu valoare de *sfat* se întâlneşte încă din primul document în limba română (cf. Frâncu 2009: 167).

24. *Eu spui domnie tale, iară domniia-ta eşti înţelept şi aceaste cuvinte* ***să ţii*** *domniia-ta* ***la tine****, să nu ştie oamini mulţi şi domniele-voastre* ***să vă păziţi*** *cum ştiţi mai bine...* (DÎ, Scrisoare Câmpulung, j. Argeş, 1521).

Conjunctivul care exprimă dorinţa, numit de Sandfeld şi Olsen (1936: 354, *apud* Frâncu 2009: 172–173) „subjonctiv optativ", întâlnit în urări sau în imprecaţii, este cea mai frecventă valoare a conjunctivului independent, prezentând concordanţe, până la identitate funcţională, cu subjonctivul din limbile romanice apusene.

25. *De-această vă dămu în ştire şi* ***Dumnezeu să vă ţie sănătoşi şi întru pace bună****, amin* (DÎ, XVIII **Târgovişte, 5 septembrie [1599]).

Structurile directive cu predicatele realizate prin *forme verbale personale* (imperativ: ***Vino*** *repede!*, indicativ: ***Vii*** *repede!*, conjunctiv: ***Să vii*** *repede!*) se realizează, în vorbire indirectă, cu *forme de subjonctiv*, cu conector *să*, având ca element regent verbe prin care se realizează *acte directive* (*a cere*, *a ruga*, *a recomanda*):

26. *Eu, împăratul, rog pre Domneta* ***să nu laş*** *într-acel loc mulţi credincioşi, numai* ***să laş****...* (DÎ, XXXII Act diplomatic *Transilvania, [ianuarie 1600]).

3. Consideraţii finale

Analiza, efectuată în paginile de faţă, pune în evidenţă *diversitatea* funcţiilor comunicative ale enunţurilor analizate, permiţând următoare constatări:

1. În limba veche sunt utilizate majoritatea mecanismelor de exprimare orală, redată în scris, conservate şi în limba actuală. Apar însă diferenţe datorate: – constrângerilor semantico-pragmatice, impuse de *tipul de text*, care încadrează diverse ocurenţe ale fenomenelor investigate; – constrângerilor legate de *simplitatea şi rigiditatea tiparelor de strategie comunicativă* a

BDD-V4295 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:02:04 UTC)

vremii; – constrângerilor datorate *limitei de inventar* a elementelor lingvistice din limba veche şi inexistenţei unor norme de redactare scrisă în limba română.

2. Diverşii factori analizaţi, care determină apariţia unor diferenţe mai vizibile sau mai subtile între manifestările fenomenelor investigate în cadrul corpusului de texte româneşti, înlesnesc, prin studii succesive, alcătuirea unei istorii a procedeelor în dinamică.

SURSE

CLRV: Al. Mareş (ed. coord.), 1994, *Crestomaţia limbii române vechi*, I, Bucureşti, Editura Academiei Române.

CC²1581: Diaconul Coresi, popa Iane, popa Mihai, [1581], *Evanghelia cu învăţătură*, Braşov, publicată de Sextil Puşcariu, Alexie Procopovici, 1914, Bucureşti, Socec.

DÎ: *Documente şi însemnări româneşti din secolul al XVI-lea*, Text stabilit şi indice de Gheorghe Chivu, Magdalena Georgescu, Magdalena Ioniţă, Alexandru Mareş şi Alexandra Roman-Moraru, 1979, Introducere de Alexandru Mareş, Bucureşti, Editura Academiei.

BIBLIOGRAFIE

Cazacu B., Al. Rosetti, 1961, *Istoria Limbii Române Literare* (*de la origini până la începutul secolului al XIX-lea*), Bucureşti, Editura Pentru Literatură.

Chivu, G., 2011, „De la litera la spiritul textului sacru.Consideraţii asupra limbajului figurativ din textele vechi româneşti", *Text şi discurs religios*, III [http://www.cntdr.ro/volumul3].

Cvasnîi Cătănescu, M., 2010, „Retorica elogiului în *Didahiile* lui Antim Ivireanul", *Text şi discurs religios*, II [http://www.cntdr.ro/volumul2].

Dardano, M., 2012, *Sintassi dell'italiano antico*, Roma, Carocci.

Dimitriu, C., 1974, „Observaţii în legătură cu raporturile sintactice", *Analele Universităţii Iaşi*, XX, p. 9–22.

Frâncu, C., 2009, *Gramatica limbii române vechi (1521–1780)*, Iaşi, Casa editorială Demiurg.

Juncker, H. A., 2006, *Historical pragmatics*, Zürich, Elsevier Ltd., p. 329–331.

Manu Magda, M., 2008, „Limba română vorbită", în *Gramatica limbii române* (GALR), II, *Enunţul*, Tiraj nou, revizuit, Bucureşti, Editura Academiei Române, p. 869–904.

Manu Magda, M., 2013a, „Un caz de eterogenitate lingvistică: enunţul incident în limba română veche", în Sala, M. et al. (eds.), *Lucrările celui de al Cincilea Simpozion Internaţional de Lingvistică*, Bucureşti, Universul Enciclopedic GOLD, p. 283–298.

BDD-V4295 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:02:04 UTC)

Manu Magda, M., 2013b, „Forme de exprimare a modalităţii alocutive în texte româneşti din sec. al XVI-lea”, în Ştefănescu, A. et al. (eds.), *Limba română: variaţie sincronică, variaţie diacronică*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, p. 280–291.

Manu Magda, M., 2014, „Vorbirea directă în texte româneşti din secolul al XVI-lea”, în Zafiu, R. et al. (eds.), *Limba română: diacronie şi sincronie în studiul limbii române*, I, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, p 287–296.

Milaş, C., 1988, *Introducere în stilistica oralităţii*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.

Pană Dindelegan, G. (coord.), 2010, *Gramatica de bază a limbii române* (GBLR), Bucureşti, Univers Enciclopedic Gold.

Sandfeld, Kr., H. Olsen, 1936, *Syntaxe roumaine*, vol. I, Paris, Librairie E. Droz.

Vulpe, M., 1980, *Subordonarea în frază în dacoromâna vorbită*, Bucuresti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.

Zafiu, R., 2001, *Diversitate stilistică în româna actuală*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti.

Zafiu, R., 2010, „Ethos, Pathos şi Logos în textul predicii”, în *Text şi discurs religios*, nr. 2, p. 27–38.

Margareta MANU MAGDA
Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, Bucureşti

BDD-V4295 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:02:04 UTC)